

P.J. van Koppen (1999) Kroniek rechtspsychologie:
Huidig en toekomstig gedrag van criminelen. *Tijdschrift
voor Criminologie*, 41, 434-437

Kroniek

Rechtspsychologie over huidig en toekomstig gedrag van criminelen

Peter J. van Koppen

Onlangs hoorde ik tot mijn verbazing dat er geen Europese criminologische vereniging bestaat. Zoiets lijkt toch van belang voor de ontwikkeling van het vak. Voor de rechtspsychologie bestaat die wel en die is nogal bloeiend ook. De European Association for Psychology and Law is ontstaan uit de conferentie die wij in 1988 in Nederland organiseerden en brutaalweg de First European Conference on Law and Psychology noemden. Het is dus een kwestie van gewoon beginnen, criminologen.

Dit jaar was de conferentie toe aan de negende editie en bijzonder was dat het een gezamenlijke conferentie was met de Amerikaanse club, de American Law-Psychology Society. De plaats van bijeenkomst was halverwege: Dublin (verder te noemen de Dublin-conferentie). De gepresenteerde papers geven een goed overzicht van de gebieden waarin binnen de rechtspsychologie de meeste ontwikkelingen plaats vinden. Daarbij zijn er enige die voor deze kroniek wat minder interessant zijn, zoals de enorme hoeveelheid onderzoek naar herkenningen (zie voor enige recente ontwikkelingen Wells, Small, Penrod, Malpass, Fulero & Brimacombe, 1998), over verhoren van getuigen en verdachten en het traditionele juryonderzoek (zie King, 1999, en de overige artikelen in datzelfde nummer van *Law and Contemporary Problems*). Roesch en Hart (1999) en Kapardis (1997) publiceerden recent overzichtswerken van de rechtspsychologie.

Ik bespreek in deze kroniek twee gebieden waarin de laatste tijd veel gebeurt, namelijk de voorspelling van toekomstig gevaar van delinquenten en het onderzoek naar concreet gedrag bij het plegen van misdrijven.

Crimineel gedrag

Misschien komt het door het in de criminologie *wijd en zijd verbreide idee* dat er 'generality of deviance' (Hirschi & Gottfredson, 1994; Paternoster, Dean, Piquero, Mazerolle & Brame, 1997) is, dat wil zeggen dat criminelen zich niet specialiseren, maar zich vrij-

wel altijd met een breed scala aan misdadige activiteiten bezighouden. Misschien komt het ook doordat delinquenten niet graag onderzoekers in hun keuken laten kijken. Maar tot voor kort was onderzoek behoorlijk schaars naar hoe misdrijven nu precies geploegd worden, hoe de dader te werk gaat en welke invloed omstandigheden hebben op de uitvoering van misdrijven. Dit deel van de rechtspsychologie is inmiddels *booming business* geworden. Het onderzoek geeft niet alleen interessante theoretisch inzichten, maar levert ook direct praktisch bruikbare gegevens op.

Het onderzoek naar concreet gedrag van daders van misdrijven beweegt zich langs verschillende lijnen. De meest klassieke is *offender profiling*, waarover ik al eens eerder berichtte (zie voor een overzicht Jackson & Bekerian, 1997). Dat is een methode die ontstond bij de Behavioral Science Unit van het Amerikaanse Federal Bureau of Investigations in Quatico, Virginia. Daarbij wordt getracht op grond van kenmerken van het misdrijf en hetgeen de politie op de plaats van delict aantreft uitspraken te doen over kenmerken van de dader. Dat levert weliswaar niet de naam en het adres van de dader op, maar kan onder omstandigheden het aantal potentiële verdachten inperken. Er zijn richtingen in de *offender profiling*-wereld die zich vrij strikt aan harde gegevens houden (zoals Aitken, Connolly, Gammerman & Zhang, 1995; Canter, 1995; Salfati & Canter, 1999), degenen die vooral hun intuïtie trachten toe te passen – of zo u wilt de natte vinger – (Britton, 1997) en degenen die een combinatie van beiden toepassen, zoals de FBI (Douglas & Olshaker, 1995; Hazelwood & Burgess, 1995). En dan is er nog het curiosum: tijdens het communistische regime trachtte men in de Sovjet Unie van mensen als Hitler en Nixon bruikbare psychologische profielen te maken (Engalytchev, 1999). Tot voor kort beperkte *profiling* zich tot de zwaardere en meer bijzondere misdrijven, zoals seksuele misdrijven en seriemoorden en serieverkrachting. Tegenwoordig lukt het zelfs om met behulp van een aantal eenvoudige gegevens – tijdstip inbraak, plaats in-

braak, soort huis en gedrag tijdens inbraak – in zekere mate te voorspellen of het al dan niet om een serie-inbreker gaat (Ewart, 1999).

Een belangrijke voorwaarde voor het toepassen van dit soort methodes is dat er voldoende theoretisch inzicht is in het concrete gedrag van criminelen. *Profiling* is onmogelijk zonder consistentie van het criminele gedrag of zonder grondige kennis van de samenhang tussen kenmerken van de dader en kenmerken van het delict.

Sterk in opkomst is de geografische variant van *offender profiling*. Dat is gebaseerd op het simpele uitgangspunt dat elke delinquent een zekere geografische ruimte heeft waarin hij opereert en dat de omvang van die ruimte samenhangt met kenmerken van het delict en van de dader (zie voor een discussie daarover Rengert, Piquero & Jones, 1999; Van Koppen & De Keijser, 1997). De theorievorming daarover kan vrij direct worden toegepast. Bij een serie misdrijven die gepleegd is door dezelfde dader kunnen op grond daarvan vrij accurate voorspellingen worden gedaan over de plaats waar de dader woont. Hoe langer de serie, hoe accurater de uitspraken. Kennis over de relatie tussen woonplaats van een seriemoordenaar en de plaatsen waar hij de lijken van de slachtoffers achterlaat (Coffey, 1999), is op die manier direct bruikbaar in opsporingsonderzoek. Zo is er ook onderzoek over brandstichters (Fritzon, 1999) dat niet alleen laat zien dat kenmerken van de dader samenhangen met kenmerken van de brand, maar ook dat bij seriebrandstichters zeventig procent van de daders woont in de cirkel die om de plaatsen van de brand kan worden getrokken en hoe vaker zij brand hebben gesticht, hoe dichter zij dat bij huis gaan doen. Een bijzondere toepassing van *profiling* is het Australische onderzoek waarin vrouwen die slachtoffer zijn van seksueel geweld uitgebreid worden ondervraagd (Murray, 1999). Met behulp van gegevens over zowel de situatie waarin het misdrijf plaatsvond als kenmerken van de slachtoffers zelf wordt vervolgens geprobeerd preventieve maatregelen te ontwerpen.

Toekomstig gevaar van criminelen

Met enige regelmaat wordt het land opgeschrikt door gruwelijke moorden en verkrachtingen waarbij de verdachte recent uit TBS is ontslagen. Dat geeft telkens weer gro-

te commotie over de psychiaters en rechters die 'zomaar' gekken vrij laten. Hoewel begrijpelijk, is die commotie niet terecht, want het is zeer moeilijk om toekomstige gevaarlijkheid van veroordeelde delinquenten te voorspellen. Zo weten wij dat van de meest gevaarlijke categorie van daders slechts veertig procent recidiveert (zie Crombag, 1997). In de minder gevaarlijke categorieën is dat percentage nog aanzienlijk lager. Nu de meeste daders niet recidiveren, kan men moeilijk alle TBS-ers ten eeuwigden dage opgesloten houden. En het is bijzonder moeilijk om precies te voorspellen welke van hen het nu weer gaat doen of niet. Zelfs met de beste methode was het tot voor kort nauwelijks mogelijk om beter dan kans te scoren bij dergelijke voorspellingen.

De problemen bij ontslag uit TBS worden nog eens versterkt door de traditie binnen de psychiatrie om dit soort beslissingen over delinquenten vooral te baseren op het klinische oordeel, een methode die nog aanzienlijk minder valide is. Tot voor kort bestond er ook in Nederland nauwelijks belangstelling voor gedegen onderzoek naar het voorspellen van recidive bij potentieel gevaarlijke delinquenten. Dat is merkwaardig, zeker gezien de commotie die steeds bij foute voorspellingen ontstaat.

Recent is daar drastisch verandering in gekomen. In Nederland is met name in de Van der Hoevenkliniek het onderzoek op dit gebied opgepakt. Zeker nu Corine de Ruiter van die kliniek tot hoogleraar bij de Universiteit van Amsterdam is benoemd, kan een serieuze toename van dat onderzoek verwacht worden. In de Verenigde Staten is recent een groot project afgesloten, het MacArthur project onder leiding van John Monahan. In dat project was de zogenaamde MacArthur Violence Risk Assessment Study een belangrijk onderdeel. Daarbij zijn grote stappen voorwaarts gemaakt in het voorspellen van toekomstige gevaarlijkheid. De methode die gebruikt wordt is een zogenaamde classificatieboommethode (Silver, Mulvey & Monahan, 1999).

Het Amerikaanse onderzoek heeft voor ons Nederlanders overigens twee merkwaardige trekjes. Het voorspellen van gevaarlijkheid is in sommige Amerikaanse staten relevant voor het al dan niet opleggen van de doodstraf. In Texas bijvoorbeeld, is toekomstig gevaar voor de samenleving er één van de criteria voor. Het tweede vreemde in het Ameri-

kaanse onderzoek is dat het louter en alleen om voorspellen van toekomstig gevaar gaat; over iets als behandeling denkt men eenvoudigweg niet na. In het Nederlandse onderzoek speelt dat wel een rol (De Ruiter & Hildebrand, 1999). Men vraagt zich hier niet alleen af of iemand gevaarlijk is, maar ook hoe die persoon behandeld kan worden. Dat lijkt mij een aanzienlijk zinnigere benadering. In het Verenigd Koninkrijk speelt dat overigens ook een rol, zoals in het Sex Offenders Treatment Programme dat daar in de gevangenis draait (Beech, 1999). Naast de resultaten van het MacArthur project zijn er inmiddels enkele psychologische tests die een steeds betere predictie geven van toekomstige gevaarlijkheid. Een voorbeeld van een dergelijk instrument is de HCR-20 (Douglas, 1999; Webster, Douglas, Eaves & Hart, 1997). Een ander goed voorspellend instrument blijkt de Hare's Psychopathy Checklist-Revised (Hare, 1991) te zijn (Hildebrand, De Ruiter, De Voge, Van der Wolf & Vandeputte, 1999). Kortom, wij weten steeds meer over het concrete gedrag van daders bij het plegen van hun misdrijven. Het lukt ook steeds beter om te voorspellen of zij zich in de toekomst gevaarlijk zullen gedragen. Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het aardig dat het hier steeds om theoretisch gefundeerd onderzoek gaat dat niettemin een directe, zinvolle toepassing heeft. Vanuit praktisch oogpunt is het interessant dat het net om de criminelen – zeker in de gevaarlijke categorieën – steeds strakker kan worden aangetrokken.

Literatuur

- Aitken, C.G.G., T. Connolly, A. Gammerman & G. Zhang, *Predicting an Offender's Characteristics: An Evaluation of Statistical Modelling*, London: Home Office Police Department (Police Research Group, Special Interest Series, Paper 4), 1995.
- Beech, A., *Factoring Treatment Response in Risk Assessments of Sex Offenders*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Britton, P., *The Jigsaw Man*, London: Corgi, 1997.
- Canter, D., 'Psychology of Offender Profiling', in: R. Bull & D. Carson (eds.), *Handbook of Psychology in Legal Contexts*. Chichester: Wiley, 1995: 343-356.
- Coffey, T., *Modelling the Influence of a Serial Killer's Residential Location on Choice of Body Disposal Locations*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Crombag, H.F.M., 'Ook rechters maken menselijk fouten', in: P.J. van Koppen, D.J. Hessing & H.F.M. Crombag (eds.), *Het hart van de zaak: Psychologie van het recht*, Deventer: Gouda Quint, 1997: 561-577.
- Douglas, J. & M. Olshaker, *Mindhunter*, New York: Scribner, 1995.
- Douglas, K.S., *The HCR-20 Violence Risk Assessment Scheme: 'International Validity' in Diverse Settings*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Elbogen, E.B., C. Calkins, A.J. Tomkins & M.J. Scalora, *Clinical Judgements in Violence Risk Assessment: Availability of MacArthur Risk Cues in Mental Health Settings*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Engalytchev, V.F., *The Uses and Abuses of Profiling of Major Political Figures in the Soviet Union*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Ewart, B.W., *A Profiling Approach to Investigative Burglary*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Fritzon, K., *Where There's Smoke There's Fire: A Spatial Analysis of Arson*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Hare, R.D., *The Hare Psychopathy Checklist, revised edition*, Toronto: Multi Health Systems, 1991.
- Hazelwood, R.R. & A.W. Burgess, *Practical Aspects of Rape Investigation: A Multidisciplinary Approach*, Boca Raton, FA: CRC, 1995.
- Hildebrand, M., C. de Ruiter, V. de Voge, P. van der Wolf & C. Vandeputte, *Psychopathy According to Hare's Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R): Preliminary Data on Prevalence in a Dutch Forensic Psychiatric Sample*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Hirschi, T. & M.R. Gottfredson (eds.), *The Generality of Deviance*, New Brunswick: Transaction, 1994.
- Jackson, J.L. & B.A. Bekerian (eds.), *Offender Profiling: Theory, Research and Practice*, Chichester: John Wiley, 1997.
- Kapardis, A., *Psychology and Law: A Criti-*

- cal Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- King, N.J., 'The American Criminal Jury', *Law and Contemporary Problems*, 62, 1999: 41-69.
- Koppen, P.J. van & J.W. de Keijser, 'Desisting Distance Decay: On the Aggregation of Individual Crime Trips', *Criminology*, 35, 1997: 301-310.
- Murray, J., *Prevention of Sexual Assaults: A Situational Prevention Approach*, Paper gepresenteerd op de Dublin-conferentie, 1999.
- Paternoster, R., C.W. Dean, A. Piquero, P. Mazerolle & R. Brame, 'Generality, Continuity, and Change in Offending', *Journal of Quantitative Criminology*, 13, 1997: 231-266.
- Rengert, G.F., A.R. Piquero & P.R. Jones, 'Distance Decay Reexamined', *Criminology*, 37, 1999: 427-445.
- Roesch, R. & S. Hart (eds.), *Psychology and Law: State of the Discipline*, New York: Plenum, 1999.
- Ruiter, C. de & M. Hildebrand, *Behandelstrategieën bij forensische psychiatrische patiënten*, Houten: Bohn, Stafleu, Van Loghem, 1999.
- Salfati, C.G. & D.V. Canter, 'Differentiating Stranger Murders: Profiling Offender Characteristics from Behavioral Styles', *Behavioral Science and the Law*, 17, 1999: 391-406.
- Silver, E., E. Mulvey & J. Monahan, 'Assessing Violence Risk among Discharged Psychiatric Patients: Towards an Ecological Approach', *Law and Human Behavior*, 23, 1999: 235-253.
- Webster, C.D., K.S. Douglas, D. Eaves & S.D. Hart, *HCR-20: Assessing Risk for Violence (Version 2)*, Burnaby, BC: Simon Fraser University, 1997.
- Wells, G.L., M. Small, S. Penrod, R.S. Malpass, S.M. Fulero & C.A.E. Brimacombe, 'Eyewitness Identification Procedures: Recommendations for Lineups and Photospreads', *Law and Human Behavior*, 23, 1998: 603-647.